

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ СТРУКТУР НА ПОВЕДІНКУ ДИТИНИ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

IMPACT OF SOCIAL STRUCTURES ON THE BEHAVIOR OF A CHILD WITH INTELLECTUAL DEVELOPMENTAL DISORDERS

У даній статті розглядається проблема впливу соціальних структур (сім'я, освітній заклад) на формування соціальної поведінки дитини з порушенням інтелектуального розвитку. Стаття розкриває зміст понять «соціальна поведінка». Проводиться паралель між соціалізацією дітей та дорослих. Характеризуються соціальні структури, де формуються основні соціальні навички. Описується сутність засвоєння суспільного досвіду. Визначаються особливості інтеграції дітей з порушенням інтелектуального розвитку в соціальне середовище. У статті розглядається важлива проблема впливу соціальних структур, таких як сім'я та освітні заклади, на формування соціальної поведінки дітей з порушенням інтелектуального розвитку. Зокрема, розкривається сутність поняття «соціальна поведінка» та встановлюється паралель між процесами соціалізації дітей і дорослих. Стаття аналізує роль соціальних структур у формуванні основних соціальних навичок та визначає, як саме ці структури впливають на процес соціалізації дітей з порушенням інтелектуального розвитку. Зокрема, розглядається, як сімейне середовище та освітні інституції впливають на формування соціальних умінь та поведінкових стратегій у цієї категорії дітей. Основний акцент статті робиться на сутності засвоєння суспільного досвіду та його важливості для правильного розвитку соціальної поведінки. Виділяються особливості інтеграції дітей з порушенням інтелектуального розвитку в соціальне середовище, а також розглядаються можливі шляхи покращення цього процесу для забезпечення максимальної соціальної адаптації цієї категорії дітей. Узагальнюючи, стаття пропонує аналіз впливу соціальних структур на соціальну поведінку дітей з порушенням інтелектуального розвитку, розкриває ключові аспекти цього впливу та вказує на можливі шляхи поліпшення соціальної адаптації цієї групи дітей у суспільстві.

Ключові слова: соціальні структури, порушення інтелектуального розвитку, соці-

альна поведінка, соціалізація, сімейне середовище, освітнє середовище.

This article examines the problem of the influence of social structures (family, educational institution) on the formation of the social behavior of a child with intellectual disabilities. The article reveals the content of the concepts of "social behavior". A parallel is drawn between the socialization of children and adults. The social structures where the main social abilities are formed are characterized. The essence of assimilation of public experience is described. The features of integration of children with intellectual disabilities into the social environment are determined. The article examines the important problem of the influence of social structures, such as family and educational institutions, on the formation of the social behavior of children with intellectual disabilities. In particular, the essence of the concept of "social behavior" is revealed and a parallel is established between the processes of socialization of children and adults. The article analyzes the role of social structures in the formation of basic social skills and determines how these structures influence the process of socialization of children with intellectual disabilities. In particular, it examines how the family environment and educational institutions influence the formation of social skills and behavioral strategies in this category of children. The main emphasis of the article is on the essence of assimilation of social experience and its importance for the correct development of social behavior. The features of the integration of children with intellectual disabilities into the social environment are highlighted, and possible ways to improve the process to ensure maximum social adaptation of this category of children are considered. In summary, the article offers an analysis of the influence of social structures on the social behavior of children with intellectual disabilities, reveals the key aspects of this influence and points to possible ways to improve the social adaptation of this group of children in society.

Key words: social structures, intellectual development disorders, social behavior, socialization, family environment, educational environment.

УДК 376: 316.614
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.2.20>

Мойсенко І.М.,
докт. філософії,
доцент кафедри загальної
та спеціальної педагогіки
Дніпровської академії неперервної
освіти

Базилевська О.О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри загальної
та спеціальної педагогіки
Дніпровської академії неперервної
освіти

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Спілкування та соціалізація важливі для нормального розвитку кожної дитини. Однак діти з особливими освітніми потребами можуть стикатися з ускладненнями у цьому процесі, що впливає на їхні можливості взаємодії з оточуючими. Проблеми соціалізації цих дітей виникають з різних причин та стають важливим завданням для науки та практики.

Говорячи про соціалізацію дітей з порушенням інтелектуального розвитку (ПІР) на поверхню виходять ключові проблеми: відчуження та ізоляція. Діти з ПІР можуть відчувати себе відокремленими від своїх ровесників через відмінності в розвитку, фізичні або емоційні труднощі. Це призводить

до погіршення самопочуття та відчуття власної вартості. Стереотипи та стигма створюють перешкоди для соціалізації дітей зазначеної категорії. Негативне сприйняття оточуючих веде до виключення та погіршення спроби дитини адаптуватися до соціальних ситуацій. Діти з порушенням інтелектуального розвитку зазнають труднощі у розвитку соціальних навичок, таких як встановлення контактів та емпатія. Це призводить до затруднень у взаємодії з оточуючими та формуванні стійких соціальних зв'язків. Науковці та практики стикаються з завданням дослідження соціальних інтеракцій дітей з ПІР та розробки стратегій для поліпшення їхньої соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній літературі визначення сутності соціалізації надавали Г.М. Андрєєва, В.Г. Крисько, Т.В. Кравченко, Н.М. Лавриченко, О. Brim, F. Giddings та ін.; досліджували особливості соціалізації осіб з обмеженими психофізичними можливостями В.І. Бондар, Ю.О. Бистрова, О.П. Глоба, В.В. Засенко, А.Й. Капська, А.А. Колупаєва, С.В. Кульбіда, Н.О. Макачук, Р.Г. Процюк, Т.В. Сак, Є.П. Синьова, Т.В. Скрипник, О.М. Таранченко, О.П. Хохліна та ін.; проблемою соціалізації дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у широкому розумінні розглядається у працях А.М. Висоцької, Т. Жулковської, Н.Л. Коломінського, В.М. Синьова, І. Татьянчикової, О.П. Хохліної, W. Tisdall та ін.; особливості процесу адаптації, висвітлюються у дослідженнях А.М. Висоцької, С.Ю. Коноплястої, В.Е. Левицького, В.М. Синьова, Н. В. Ярмоли та ін.; В.І. Бондарь, І.Г. Єременко, Г.М. Мерсіяново, К.В. Рейда та ін. аналізували проблему професійної підготовки та професійного становлення учнів з порушенням інтелектуального розвитку; своєрідності соціальної взаємодії досліджували С.Л. Горбенко Ю.О. Бистрова, В. В. Ерніязова, І.М. Матющенко, Л.М. Руденко, Е. Erickson та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Соціальна поведінка заслуговує на особливу увагу серед науковців оскільки включає в себе широкий спектр взаємодій та дій у соціальному середовищі. У випадку дітей з порушенням інтелектуального розвитку, розвиток соціальної поведінки може ставити виклики, і важливо приділяти увагу певним аспектам: комунікативні навички, сприйняття невербальної комунікації, розвиток емпатії, управління конфліктами, саморегуляція, групова участь, підтримка оточення.

Мета статті. У статті з'ясовується вплив соціальних структур на розвиток соціальної поведінки дітей з порушенням інтелектуального розвитку, з'ясовуються відмінності соціалізації дитини та дорослого та використання основних аспектів соціальної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Людина, як індивідуальний представник свого власного виду Homo sapiens, є частиною тваринного світу, продуктом еволюційного процесу, який відокремив людський вид від тварин. Зміни в генетичній структурі та адаптації допомогли людям розвивати складні соціальні та культурні характеристики, організуватися в різні соціальні групи та структури (родина, сім'я, релігійні об'єднання, етнічні групи, економічні класи та інші). Ці структури визначають ролі, відносини та очікування в межах суспільства. Кожна особа грає певні соціальні ролі відповідно до свого статусу в суспільстві, які визначаються на підставі статі, віку, професії та інших факторів. Соціальні ролі окреслюють, як вони повинні вести себе в конкретних ситуаціях.

У наукових роботах Татьянчикова І. акцентує розширення ролі педагогіки в нових соціально-економічних умовах, визначаючи її як важливий компонент діяльності в соціальній роботі. Основний акцент робиться на уточненні та з'ясуванні аспектів соціальної взаємодії за допомогою педагогічних методів. Автор підкреслює важливість включення елементів соціалізації дітей в педагогічні засади соціальної роботи. Ключовою умовою є наявність соціально-педагогічної системи та кваліфікованих фахівців для успішного супроводу соціального становлення та вирішення проблем. Основною характеристикою соціально-педагогічної роботи вважається здатність спеціаліста визначати та сприяти успішному вирішенню проблем на різних рівнях [1].

Ключовим аспектом, що визначає соціальний життєвий стиль людини є поведінка. Люди взаємодіють один з одним за допомогою соціальної поведінки, що включає в себе комунікацію, співпрацю, конфлікти, адаптацію та інші форми міжособистісної взаємодії. Поведінка формується під впливом культурних, соціальних та емоційних факторів і визначається соціальною нормою та соціальним контролем. Соціальні норми визначають прийняття та неприйняття певних дій в конкретному суспільстві, соціальний контроль сприяє підтримці цих норм. Соціальна поведінка формується під час впливу родини, школи, ровесників, а також навколишнього середовища (фізичного, географічного, екологічного, технічного) та інших соціальних структур.

Соціальна поведінка дітей з порушенням інтелектуального розвитку може виявлятися в ряді особливостей, які варіюються залежно від конкретних індивідуальних особливостей кожної дитини, що викликають труднощі соціальної взаємодії. Значним викликом для дітей з ПІР є побудова комунікації. Причиною тому стає порушення розвитку мовлення та комунікативних навичок. Вони мають обмежений словарний запас та труднощі у вираженні своїх потреб і емоцій. Через ці труднощі в установленні контактів та взаєморозумінні, діти з ПІР відчувають соціальну ізоляцію. Вони можуть уникати взаємодії з однолітками та виявляти занепокоєння у соціальних ситуаціях. Оскільки ПІР охоплює різні рівні інтелектуального функціонування, характеристики соціальної поведінки будуть великою мірою варіювати в залежності від конкретного рівня функціонування дитини. Діти з ПІР потребують більше часу та підтримки для виконання соціальних завдань. Їм можуть бути корисні структуровані сценарії та позитивне підкріплення.

Однією з ключових особливостей є варіативність у розвитку через різні рівні інтелектуального функціонування, що призводить до індивідуальної унікальності кожної дитини. Додатково, важливо враховувати, що підходить до розвитку соціальних

навичок дітей із ПІР повинні бути індивідуалізованими та орієнтованими на забезпечення їхньої інтеграції у суспільство.

Соціальна поведінка залежить від соціальних структур, а саме: соціальних груп, що визначаються спільністю мови, походженням, культурою, традиціями тощо. Взаємодія в суспільстві сприяє співпраці для досягнення спільних цілей та розуміння соціальних структур. Взаємодія у соціальних структурах визначається складними відносинами, які формують соціальне середовище і впливають на розвиток дитини у суспільстві. Діти взаємодіють з навколишнім середовищем, впливаючи на нього і піддаючись його впливу. Адаптація до фізичних умов оточення, таких як клімат, ландшафт, ресурси та природні умови, визначає стиль життя як дорослої людини так і дитини, економічні види діяльності та соціокультурні традиції. Спосіб використання природних ресурсів та технологічний розвиток, які визначають взаємодію людей з оточуючим середовищем, залежать від етичних та екологічних аспектів використання, що формує збалансований та екологічно стійкий спосіб життя.

Життя дітей та дорослих мають різні етапи з різними завданнями та викликами. Найважливішим аспектом дитячої соціалізації є взаємодія з батьками та іншими родичами. Сім'я виступає основним оточенням для навчання соціальних навичок та цінностей. В освітніх середовищах діти вивчають соціальні норми, спілкування з ровесниками та розвивають соціальні навички.

В соціалізації дорослих ключову роль грають робоче оточення та професійні стосунки. Вони вчаться спілкуватися в професійному контексті та взаємодіяти з колегами. Дорослі відчують вплив соціалізації через взаємодію з різними групами та культурами, а також через засоби масової інформації та інші соціальні мережі. Шляхи соціалізації дітей та дорослих відображено на рисунку 1.

Таким чином, існують відмінності між соціалізацією дітей і дорослих. Соціалізація дорослих виражається в зміні зовнішньої поведінки, про те як дитяча соціалізація формує базові ціннісні орієнтації; дорослі можуть оцінювати норми – діти спроможні тільки засвоювати їх; соціалізація дорослих часто припускає розуміння того, що між «білим» і «чорним» існує множина відтінків «сірого», у дитинстві соціалізація базується на повному підкоренні дорослим і виконанні різних правил (діти, як правило, не обговорюють та не оцінюють дії батьків). Соціалізація дорослих спрямована на те, щоб допомогти людині оволодіти визначеними навичками; соціалізація дітей формує мотивацію їхньої поведінки, дітей навчають виконувати правила, бути уважними.

Отже, взаємодія та вивчення соціальних навичок відбуваються протягом усього життя, проте акценти та методи можуть відрізнятися в залежності від віку та життєвого етапу.

Соціалізація дитини проходить через різні соціальні структури. Загальними та поширеними для дітей структурами є сім'я та освітні заклади. Сім'я є основною соціальною структурою для дитини. В ній формуються основні соціальні навички, цінності та норми. Сім'я впливає на розвиток та формування дитини як особистості та суб'єкта соціального буття. Вона є не лише автором життя дитини, але й надає всі необхідні ресурси та інструменти для реалізації цього впливу, діючи як важливий соціальний фактор у її житті. Слідуюча структура – це навчальні заклади. Дошкільний заклад або інші освітні установи для малюків надають можливість взаємодії з однолітками, розвитку соціальних навичок, а також вивченню ролей та взаємодії у групі. У школі дитина стикається з більшим числом однолітків і вступає в різні соціальні взаємодії. Тут вона вчиться співпраці, комунікації та розвитку своєї ідентичності.

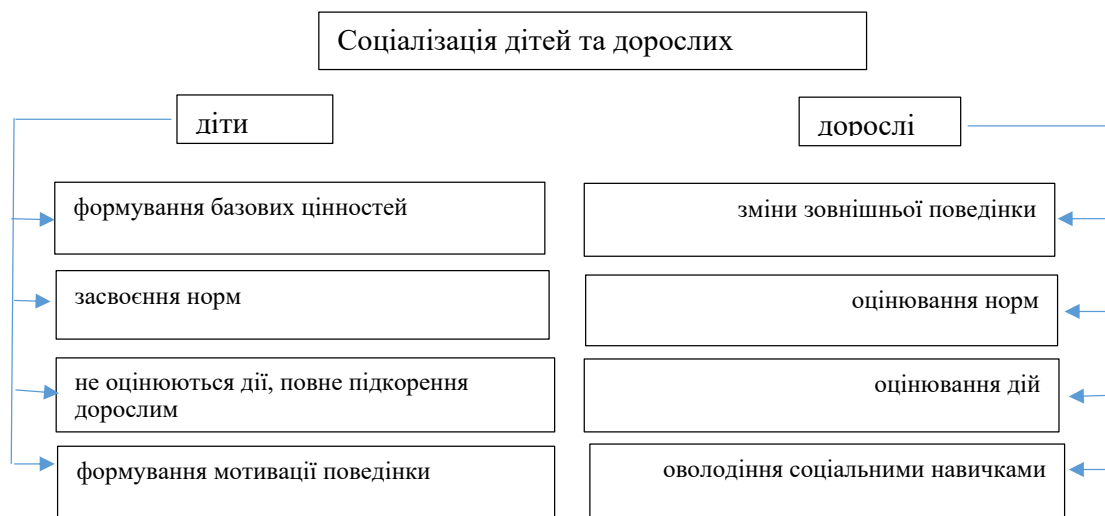

Рис. 1. Соціалізація дітей та дорослих

Вплив соціальних структур на дитину

Соціальна структура	Позитиви	Недоліки
Сім'я	Дитина вчиться цінностям, любові та безпеці, розвиває емоційну стійкість, збереження здорового балансу між автономією та підтримкою, розвиток самостійності та відповідальності	Конфлікти або недостатня комунікація можуть впливати на емоційне благополуччя дитини
Дошкільний заклад	Можливість взаємодіяти з однолітками, розвиток навички співпраці та самостійності, створення стимулів для вивчення та творчості	Можливі конфлікти з однолітками
Заклад загальної середньої освіти	Розвиток соціальних навичок, взаємодопомоги та формування ідентичності. Розширення знань та інтересів	Стрес від конкуренції, можливість невдач та відчуття неспіху в навчанні
Релігійні спільноти	Надання дитині відчуття спільноти та розвиток моральних цінностей. Вивчення релігійних традицій та обрядів	Виникнення відчуття винятковості або конфліктів на основі релігійних різниць
Спортивні та творчі групи	Розвиток фізичних та творчих навичок. Здорова конкуренція та спільна робота. Вивчення нових видів діяльності та вдосконалення навичок	Тиск на вдачу в спорті або творчості, можливі конфлікти в групі

Дитячі спільноти можуть об'єднуватись навколо спільних інтересів чи мети. Наприклад, участь у спортивних або творчих групах дозволяє дитині взаємодіяти з однолітками за спільними інтересами, розвивати навички співпраці та взаємодопомоги. Завдяки розвитку технологій, діти також взаємодіють з різними медіа та віртуальними спільнотами, що може впливати на їхню соціалізацію та формування поведінки. У таблиці 1 відображено вплив різних соціальних структур на дитину.

Отже, процес вивчення та прийняття соціальних норм, цінностей, звичаїв та навичок, які характерні для конкретної культури чи суспільства, як було зазначено вище, відбувається протягом усього життя людини і розпочинається з моменту народження.

За свідченнями Ярмоли Н. освітні заклади відіграють провідну роль у підготовці дітей до інтеграції в соціальне середовище. Вони розв'язують завдання соціальної адаптації за допомогою спеціально організованої системи впливу, яка є неперервною та комплексною. Зокрема, педагогічний, корекційний та виховний вплив на учнів із інтелектуальними порушеннями спрямований на розробку системи методів і засобів соціальної адаптації, урахування всю складність порушень розвитку у цих дітей. Автор виділяє різні аспекти таких занять, включаючи формування знань і умінь, які сприяють соціальній адаптації та підвищенню загального розвитку учнів. Спеціальні заняття, за словами Ярмоли, сприяють розвитку навичок самообслуговування, веденню домашнього господарства, та орієнтації в навколишньому середовищі. Крім того, на цих заняттях учні отримують елементарні економічні знання та навички користування різними службами та організаціями. Автор підкреслює важливість економічної освіти, виховання морально-етичних норм, навичок спілкування та розвитку художнього смаку [2].

Висновки. Таким чином, провідну роль у побудові соціальних відносин, що визначається шляхами соціалізації як для дітей, так і для дорослих відіграє поведінка. Аналізуючи різні соціальні структури, такі як сім'я, освітні заклади та групування, можна відзначити їхній вплив на соціалізацію дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (ПІР). Кожна з цих структур вносить свій унікальний внесок у формування соціальних навичок та адаптацію до суспільства.

Сім'я, як основна соціальна одиниця, відіграє ключову роль у становленні особистості та впливає на формування цінностей та моральних уявлень. Освітні заклади, у свою чергу, забезпечують інтеграцію учнів у навчальне середовище та розвивають соціальні навички. Групування, такі як товариства та колективи, можуть впливати на формування групової динаміки та взаємодії.

Ефективна соціалізація дітей з ПІР потребує гармонійного сполучення впливу різних соціальних структур, а саме сім'ї, освітнього закладу та групувань. Такий комплексний підхід сприяє їхньому повноцінному включенню в суспільство та розвитку соціальних компетентностей.

Перспективою дослідження стає визначення основних характерних ознак соціалізації дитини, її механізми та різновиди для побудови моделі формування соціальної взаємодії дитини з порушеннями інтелектуального розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Татьяначикова І.В. Забезпечення соціалізації учнів з особливими потребами в умовах сучасного розвитку суспільства. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://dSPACE.pnp.u.edu.ua/bitstream/123456789/21591/1/31.pdf>
2. Ярмола Н.В. Компетентнісний підхід до соціальної адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах навчального закладу. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019, Т. 4 № 93, с. 37–45.